Олена Петрушка
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Андріана Райчиба
студентка гр. ФФз-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ ТА НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ

Бюджетна безпека територіальних громад набула свого важливого змісту і особливої актуальності у період воєнного стану та подальшої повоєнної відбудови нашої країни. Адже саме місцеві бюджети стали базовим інструментом забезпечення життєдіяльності населення, реалізації програм соціального захисту, відновлення інфраструктури та формування стійких інституцій місцевого самоврядування. В умовах зростання фіскальних ризиків, руйнування виробничих потужностей, масового переміщення населення та зміщення пріоритетів бюджетної політики у бік воєнних потреб постає загроза системній стабільності бюджетів громад.

Бюджетна безпека розглядається як стан фінансової системи територіальної громади, за якого вона здатна забезпечувати стабільне функціонування місцевої економіки, фінансувати надання публічних послуг, виконувати соціальні зобов'язання та реагувати на зовнішні шоки без втрати фінансової спроможності. Її сутність полягає у збалансованості доходів і видатків, прогнозованості бюджетних потоків, стійкості до макроекономічних і політичних ризиків, а також у здатності до відновлення фінансової рівноваги після кризових явищ [1]. На рівні громад бюджетна безпека проявляється через наявність достатньої дохідної бази, оптимальну структуру видатків, диверсифікацію джерел фінансування, ефективне використання трансфертів, а також через фінансову дисципліну та прозорість управління бюджетними ресурсами.

Аналітична оцінка стану бюджетної безпеки територіальних громад України у 2020–2024 роках засвідчує суттєву трансформацію структури їхніх фінансових потоків. У довоєнний період (2020–2021 роки) внаслідок бюджетної децентралізації відбулося зростання власних доходів місцевих бюджетів з 305 млрд грн у 2020 році до понад 347 млрд грн у 2021 році, що становило близько 40% доходів зведеного бюджету. Основними джерелами надходжень були податок на доходи фізичних осіб (до 65% загальної суми власних доходів), єдиний податок (приблизно 12%), плата за землю та податок на нерухомість (до 10%). Цей період характеризувався зміцненням фінансової автономії громад і розширенням можливостей для реалізації інвестиційних проєктів.

Воєнні події 2022–2024 років кардинально змінили ситуацію. За даними Міністерства фінансів України, у 2022 році власні доходи місцевих бюджетів знизилися на 12%, тоді як видатки на соціальний захист, оборону, утримання

критичної інфраструктури та гуманітарну підтримку зросли майже на 30% [2]. Частка трансфертів з державного бюджету у структурі доходів зросла до 55%, що свідчить про посилення вертикальної залежності. Прифронтові громади втратили до 70% своєї податкової бази, у той час як громади західних областей, які прийняли внутрішньо переміщених осіб, зіткнулися зі зростанням навантаження на місцеві бюджети. Коефіцієнт бюджетної збалансованості (відношення доходів до видатків) у середньому знизився з 1,03 у 2021 році до 0,89 у 2023 році, а частка капітальних видатків скоротилася з 17% до 6%, що свідчить про концентрацію коштів на поточних і захисних функціях [3].

За індикаторами бюджетної безпеки (питома вага власних доходів у загальних надходженнях, рівень дотаційності, дефіцит операційного балансу, частка видатків розвитку) можна констатувати зниження рівня фінансової автономії громад. Зокрема, понад 45% територіальних громад у 2023 році віднесено до категорії високої залежності від державних дотацій. Разом із тим, у більш стійких регіонах (Львівська, Тернопільська, Вінницька області) збереглася позитивна динаміка надходжень ПДФО та плати за землю, що свідчить про регіональну нерівномірність фіскальної спроможності.

Основні виклики бюджетної безпеки у воєнний період охоплюють кілька взаємопов'язаних груп ризиків. Економічні ризики пов'язані зі скороченням виробництва, падінням ділової активності, зниженням інвестицій та міграцією працездатного населення. Інституційні ризики мають місце при фрагментарності законодавчої бази, недостатньої координації між рівнями влади та відсутності системного моніторингу бюджетних ризиків. Соціальні ризики полягають у зростанні навантаження на місцеві програми підтримки населення, а політичні ризики супроводжуються невизначеністю строків і масштабів відновлення. Додатковими загрозами є інфляційний тиск, енергетична вразливість та підвищення бюджетних витрат на оборону і безпеку територій [4].

У контексті відновлення територій після війни важливим завданням є формування стратегії відшкодування та підвищення бюджетної безпеки на основі трьох взаємопов'язаних напрямів, а саме: *фінансовий*, що передбачає диверсифікацію дохідної бази громад, розширення фіскального простору за рахунок залучення грантів, міжнародної технічної допомоги, запровадження муніципальних облігацій та механізмів публічно-приватного партнерства; *інституційний*, спрямований на створення системи моніторингу бюджетної безпеки, проведення аудитів стійкості, запровадження методики оцінювання ризиків і раннього попередження фінансових криз; *управлінський*, що передбачає підвищення фінансової культури суб'єктів управління, забезпечення прозорості бюджетного процесу, впровадження цифрових інструментів участі громадян у плануванні бюджету та посилення контролю за використанням коштів.

Таким чином, забезпечення бюджетної безпеки територіальних громад є системним завданням, що охоплює фінансові, інституційні та поведінкові аспекти управління. В умовах війни вона виступає не лише елементом

стабільності фінансової системи, а й фактором соціальної стійкості та економічної відбудови країни. Формування ефективних механізмів бюджетної безпеки сприятиме підвищенню автономії місцевих бюджетів, зниженню фіскальних ризиків і створенню фінансової основи для довгострокового розвитку та інтеграції України до європейського фінансового простору.

Список використаних джерел:

1. Вплив війни на бюджети територіальних громад. Аналітичне дослідження показників бюджетів за 2021–2023 роки 60 територіальних громад партнерів Програми USAID DOBRE у 10 областях України / під ред. Т. Паутової. К.: «Поліграф плюс», 2024. 116 с.
2. Доходи та видатки місцевих бюджетів України. Державний веб-портал бюджету для громадян Open Budget. URL: https://openbudget.gov.ua
3. Каплан Ю. Засади стійкості та основні виклики для громад під час війни. Національна платформа стійкості і згуртованості. Київ, 2024. 26 с.
4. Сидор І., Сидор Т. Фінансова безпека країни через призму фінансової грамотності громадян. *Світ фінансів.* 2024. Випуск 4. С. 60-74.